

Playlist

VÅRT NYA RESESÄLLSKAP

Numera rör sig någon sällan ut på resa utan musik. Lurarna och din egen spellista har blivit våra givna resesällskap. Men historien bakom är lång och spännande. Ja, vi menar alltså lite före blandbandet. Häng med!

text HENRIK ARNSTAD illustration MAJA NORRBY

Att resa med tåg är en musikalisk upplevelse. Att färdas på järnväg är rytm. Landskap, träd, stolpar, samhällen, vägar, stationer och människor passerar utifrån resans takt. Via musiken i din smartphone, mp3-spelare eller dator tonsätter du existensen ombord på tåget.

Musik är bättre på järnväg – det känns självklart.

Men allt har en historia.

Bakom denna rytmiska reseupplevelse – där du skapar ett privat ljudrum ombord – finns en snabb samhällsförändring. Musiken gick under 1900-talet från att vara en mänskligt framställd gruppaktivitet till att bli en konsumtionsvara förmedlad via maskiner. Din musikspelare ombord på tåget är bara det senaste exemplet. Musik blev ett personligt soundtrack till livet, när den moderna människan förändrade musiken.

Minst lika intressant är motsatsen – att musiken förändrade människan, när mänskligheten ”musikaliserades” (som vetenskapen kallar det) under de senaste

100 åren. Om detta står att läsa i den spännande forskarantologin *Musikens medialisering och musikaliserings av medier och vardagsliv i Sverige*, redigerad av Ulrik Volgsten, professor i musikvetenskap.

MUSIK ÄR EN av mänsklighetens äldsta uppfinningar. Alla historiska civilisationer på jorden har framfört musik, även då de helt saknade kontakt med varandra. Behovet av att skapa, spela och lyssna på musik verkar vara en grundläggande biologisk egenskap hos människan, med en historia som spänner över hundratusentals år – långt in i stenåldern. Ändå var musik någonting helt annat för bara dryga 100 år sedan, jämfört med i dag. Musik har ”förändrats från att i huvudsak ha varit något man gjorde tillsammans, en kollektiv aktivitet, till att ha blivit ett privat objekt”, skriver Ulrik Volgsten. Din tågresa med hörlurar är en del av denna förändring.

Inför 1900-talet var musik sammankopplad med jordbrukarsamhället. Musiken var inte maskinell utan ett mänskligt hantverk. På gården, i byn eller på segelfartyget spelade och sjöng män-

FOTO: STAFFAN LÖWSTEDT

ANDRES LOKKO

Musikjournalist, aktuell i höst med boken *Andres Lokko 2010–2020*.

”Något går förlorat när musiken isoleras från rummet.”

Hur lyssnar du på musik i vardagen?

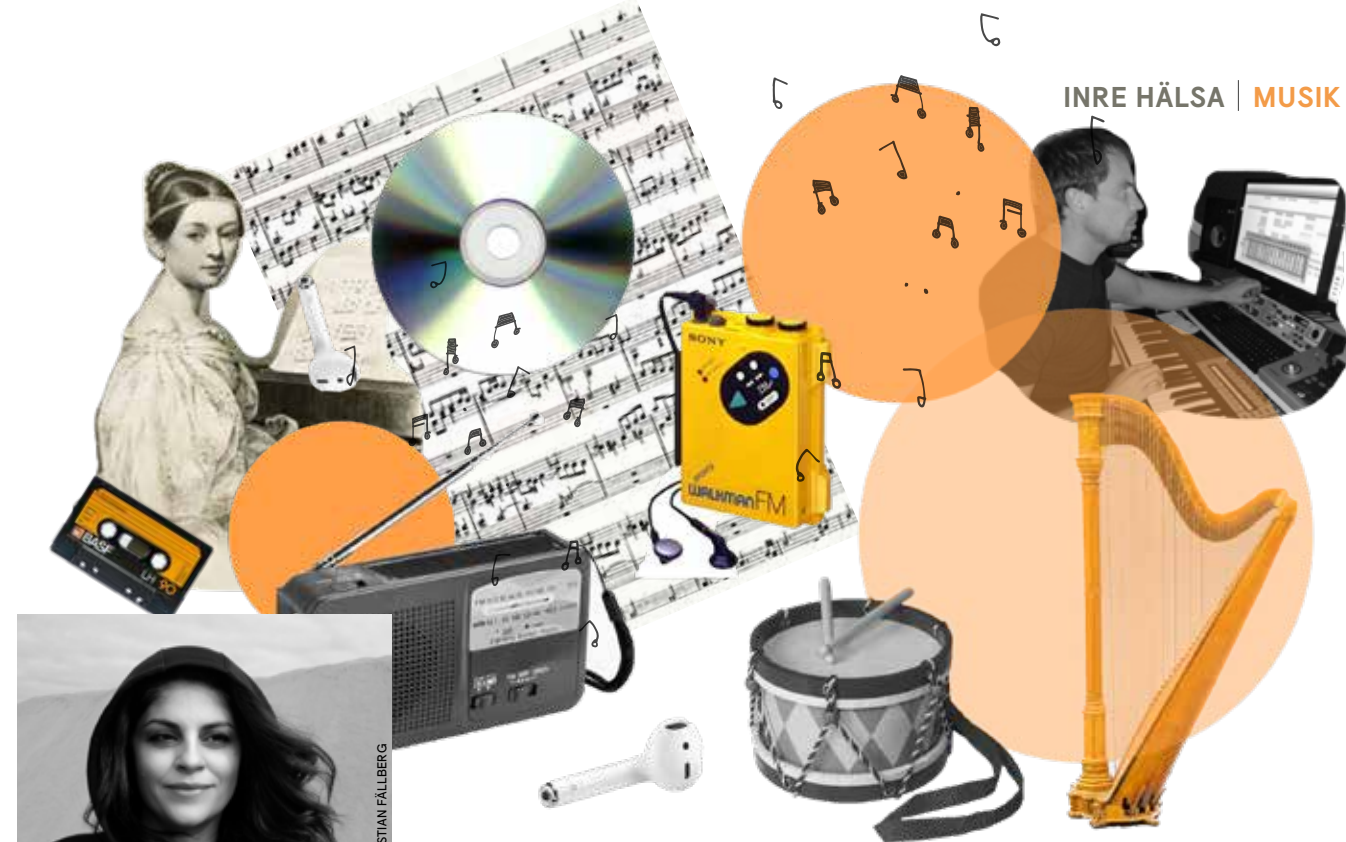
– Jag tycker egentligen inte om att lyssna på musik i hörlurar, i synnerhet inte professionellt. Det är någonting som går förlorat när man isolerar musiken från rummet, från omgivningen. Det kanske bara är jag, men att placera musiken i ett hermetiskt slutet sammanhang blir lätt som att titta på en målning i telefonen i stället för att uppleva den i full frihet i Sixtinska kapellets tak. Musik kräver levande mummel, tror – eller tycker – jag.

Relationen musikalitet–skriva musikjournalistik?

– Jag har aldrig tänkt tanken. Ambitionen bör ju givetvis vara att ens recension ska bli bättre än verket den behandlar, detta sagt med en hyfsad dos humor och självironi men inte desto mindre eftersträvsvärt för det.

Vad är bra tågmusik?

– Den musik jag oftast vänder mig till är ”ambient”, alltså musik uttalat skapad för att förhöja, förändra eller bara totalt smälta in i omgivningen. Brian Eno må vara känd för att ha uppfunnit genren ambient, men redan i slutet av 1800-talet beskrev kompositören Erik Satie sina pianostycken som ”inredningsmusik”. Just nu är samlingen *Kankyō Ongaku: Japanese Ambient, Environmental and New Age Music 1980–1990* mitt favoritsällskap under tågresor.

A

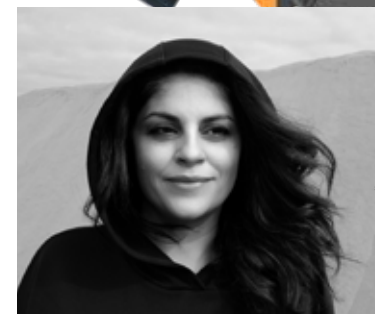

FOTO: CHRISTIAN FÄLLBERG

DILBA DEMIRBAG:

Musiker, aktuell med singeln *Muddy water*.

»När jag producerar vill jag helst inte bli färgad av annan musik.«

Hur lyssnar du på musik i vardagen?

– Jag lyssnar på musik i hörlurar, gärna riktigt bra sådana. Högtalare använder jag i studion.

Vilken relation finns mellan att lyssna på musik och att producera musik?

– När jag producerar musik lyssnar jag väldigt lite på annan musik. Jag vill helst inte bli färgad eller distraherad. Det blir väldigt intensivt mycket ljud och då kan det vara skönt att inte lyssna på musik några timmar några dygn.

Bästa tågmusiken?

– Åh jag har massor av musikspellistor, alla i olika stilar. Bästa tågmusiken är suggestiv och lite som filmmusik. Spännande enkelt beskrivet. Till exempel *Trouble* med Kleerup, Bruce Springsteens *I'm on Fire*, Sara Jaroz *Build Me Up from Bones* eller varför inte min egen *I Remember You*.

niskor tillsammans. Musik var psalmsång på gudstjänster och högtider som bröllop, dop och begravningar. Makten markerade sin tjusighet med pompa, ståt och offentlig musik när konungar kröntes eller i samband med krig och segrar. Arméer marscherade till pukor och trumpeter – ”framåt muntra bröder, rör trumman”, skriver Shakespeare. Ingenstans sågs musik som någonting privat, automatiserat eller isolerat. Själva tanken var omöjlig och absurd.

MEN 1878 PRESENTERADES den nya uppfinningen fonografen i Sverige. På apparatens cylindrar kunde ljud spelas in och spelas upp (kung Oscar II testade att sjunga i apparaten men ska ha förstört cylindern efter att ha hört sin egen röst). År 1903 lanserades grammofofonen. Musik tog steget från att vara en gruppaktivitet till att bli en produkt i det moderna Sverige, som gradvis ersatte jordbrukarsamhället. Plötsligt uppstod möjligheten att lyssna till musik i ensamhet. Musikerförbundet oroades över den maskinella framtiden:

”Maskinen, grammofofonen, i mångfaldigt förbättrad gestalt, har slagit ut den

mänskliga, levande arbetskraften. Vi stå i parallellitet med sättarna, vävarna, telefonisterna och övriga grupper av handens arbetare, som utträngts av maskinen.”

Å andra sidan föddes nya arbeten, exempelvis musikrecensenten. Svenska Dagbladet lanserade 1928 skivrecensioner med vinjetten ”Grammofofonmusik under kritik”. På Stockholmsutställningen 1930 hyllades funkisen, maskinerna och modernismen. Grammofofonspelaren var en del av detta, även om samtiden underströk att ”låta barnen hållas fjärran från den hydra, som kallas jazzmusik”. I takt med den tekniska utvecklingen blev grammofofonerna mindre och möjligheten uppstod att ta musiken med sig, utanför hemmet.

År 1909 lanserade Skandinaviska Grammofofon AB grammofofonmodellen ”Picknick”, vilken ”på grund af den praktiska konstruktionen, hvarigenom den vanliga tratten gjorts obehöflig” var ”förträffligt att medtaga vid utflykter af allehanda slag”. På 1920-talet kom resegrammofofoner ”av väskmodell” och människor började bli beroende av att ha med sig musikspelare, även utomhus. Den

»Hjärtesorg, eufori, melankoli, träning eller party: att skapa det perfekta blandbandet var en konst som drevs till perfektion.«

”som en gång fått smak på den transportabla och vet vilket nöje man kan ha av den” vill ha med resegrammofonen jämt och ”inte bara på kortare utflykter och på sommar-nöjet”, skrevs det 1931. År 1936 sjöng Evert Taube att ”fjärden ligger blank som ett nybonat golv”, varpå han tar med sig musikspelaren till sjöss:

”Nu går vi i båten och skjuter ifrån.
Vi ska ro till Ängholmars blommande stränder,
med frukost för oss bägge och
med grammofon,
ska vi fira gökottan ni och jag.”

NÄR HÖRLURARNA ANLÄNDE påpekades det att lyssnaren gick in i en egen slutna värld, där hen var svår att få kontakt med. Veckotidningen Hemma skrev 1926 att en kvinna satt ”med lurarna för öronen, döv och frånvarande för allt”. Efter andra världskriget kom transistortekniken och musikspelarna krympte.

År 1979 lanserade det japanska företaget Sony en portabel kassetbandspelare under namnet ”Walkman” (i Sverige känd som ”Freestyle”) avsedd att användas med små lätta hörlurar. Sony Walkman var en utveckling av ficktransistorradion, men erbjöd betydligt mer via kassetbandet. Lyssnaren kunde spela in valfria låtar och komponera sitt eget soundtrack till livets olika skeden. Hjärtasorg, eufori, melankoli, träning eller party: att skapa det perfekta blandbandet var en konst som drevs till perfektion (fint beskriven i Nick Hornbys roman *High fidelity* från 1995, filmatiserad 2001).

Jag minns när jag skapade blandbandet inför min första tågloff 1987. Det var fulländat. Den lätta arkitekturen hos Global Infantilists, Bach och Twice-a-Man föregicks av Ratatas *Prinsessa på vift*.

Sony Walkman följdes av portabla cd-spelare, mp3-spelare, Ipod och dagens smartphones. Det perfekta blandbandet lever kvar som den perfekta låtlistan: noga utvalda verk på Spotify som illustrerar livets olika skeden och bekräftar – inte minst för oss själva – vår identitet. Ulrik Volgsten skriver:

»Musik kan fungera som starka känslomässiga 'rum'.«

”Musik kan fungera som starka känslomässiga 'rum' eller 'bilder' inom eller kring vilka tillfälliga självbilder och självuppfattningar kan balanseras och anpassas. Dessutom har forskning visat hur musiken kan fungera som ett sorts känslomässigt minne – ett 'soundtrack of our life' – som vi kan återkalla i kritiska situationer eller när våra identiteter behöver förstärkas i mer vardagliga situationer i enlighet med vad som kan beskrivas som ett musikaliserat själv.”

Dela din spellista med mig och jag ska säga dig vem du är, där du sitter på tåget med dina hörlurar. •

PETER FRÖBERG IDLING

Författare, aktuell i höst med romanen *Nidamörkur*.

”Jag har ett särskilt soundtrack till varje bok.”

Hur lyssnar du på musik i vardagen?

– Nästan uteslutande på musik i hörlurar och närapå allt jag skriver, skriver jag till musik. När arbetsdagen är slut är musikbehovet oftast mättat. Eftersom jag har barn är det dessutom rätt mycket ljud i vardagen, så ytterligare ett ljudlager behövs knappast.

Relationen mellan musik och skrivande?

– För mig är relationen stark. Författandet handlar om att gå in i en annan värld, att befinna sig på den plats man skriver om. Det förutsätter ett slags hyperkoncentration och musik kan vara ett sätt att få fatt i den. Jag har därför ett särskilt "soundtrack" till varje bok med låtar som speglar romanen och vad jag vill att den ska bli. När jag trycker i gång musiken vet jag att det är dags att byta verklighet.

Bästa tågmusiken?

– På tåg läser jag helst. Men om jag bara skulle lyssna medan jag betraktade landskapet passera utanför tågfönstret så skulle jag välja något kontemplativt som förhöjer den njutbara färd som en tågresa är.

KUPÉS EGEN
SPELLISTA FÖR
DIN TÅGRESA

Sök på Kupé sommar
2020 på Spotify.

A